

Patek E. Die Urnenfelderkultur in Transdanubien.— Budapest, 1968.

Stefanovich M. The Possible Origins of the Knobbed Ware in Troy VIIb 2 // Thracia. — София, 1974. — Т. 3. — Р. 101—105.

Stojić M. Gvozdeno doba u basenu Velike Morave. — Beograd; Svetozarevo, 1986.

Одержано 28.05.2008

Э.А. Кравченко

МАТЕРИАЛЫ РАННЕГАЛЬШТАТСКОГО ВРЕМЕНИ ПОСЕЛЕНИЯ УЧ-БАШ

Статья продолжает серию публикаций материалов поселения Уч-Баш из раскопок С.Ф. Стржеleckого. В научный оборот вводятся материалы самого раннего хронологического горизонта кизил-кобинской культуры (I-УБ). Проведенный анализ позволил синхронизировать этот горизонт с периодом HaA Центральной Европы на основе аналогий в керамическом комплексе культур неклассического гальштата. Сделан вывод, что кизил-кобинская культура старшего дотаврского периода, появление которой маркирует описываемый горизонт, при белозерском субстрате входила в ареал культур неклассического гальштата и являлась их крайним восточным проявлением.

E.A. Kravchenko

THE MATERIALS OF THE EARLY HALLSTATT PERIOD FROM THE UCH-BASH SETTLEMENT

This article continues a series of publications of the material from Uch-Bash settlement excavated by S.F. Strzheletskij. The materials of the earliest chronological horizon (I-УБ) of Kyzyl-Koba culture are presented to the scientific circles. The carried out analysis allowed the author to synchronize this horizon with the HaA period of the Central Europe based on the analogies of the ceramic assemblage of cultures of non-classical Hallstatt and to conclude the following. Kyzyl-Koba culture of the Older pre-Taurian period, appearance of which is marked by the horizon under the description, with the Bilozerska culture element belongs to the circle of non-classical Hallstatt cultures and appears to be their utmost eastern manifestation.

Ю.В. Болтрик, М.Ю. Трейстер, О.Є. Фіалко

ІМПОРТНИЙ БРОНЗОВИЙ ПОСУД ЗІ СХІДНОЇ МОГИЛИ БЕРДЯНСЬКОГО КУРГАНУ

Статтю присвячено аналізу імпортного бронзового посуду, знайденого у Східній могилі Бердянського кургану — поховальній пам'ятці одного зі скіфських номархів Північного Приазов'я. Зазначене коло аналогічних артефактів дало змогу припустити, що ойнохоя та таз із Бердянського кургану належали до одного імпортного сервізу, датованого в межах V — початку IV ст. до н. е.

Серед масиву скіфських курганів особливе місце належить Бердянському — найбільшому з розкопаних курганів Північного Приазов'я¹. Його вирізняють десятиметровий насип, централь-

на підземна поховальна споруда (завглибшки 15 м), дві великі підземні могили-катакомби та багатий комплекс артефактів, що вцілили, незважаючи на давнє пограбування (Чередниченко и др. 1978). Зведений для регіонального лідера, ймовірно, одного з номархів скіфів-царських (Болтрик 1997, с. 4; Фіалко 1997, с. 15; 2004, с. 157), курган належить до одного хронологічного діапазону (перша чверть IV ст. до н. е.) з другим похованням Солохи (Манце-

¹ У Північному Приазов'ї більший насип (понад 12 м) має лише нерозкопаний курган у групі П'ятибратніх, що у дельті Дону біля Єлизаветівського городища.

© Ю.В. БОЛТРИК, М.Ю. ТРЕЙСТЕР,
О.Є. ФІАЛКО, 2009

вич 1987, с. 125; Алексеев 2003, с. 261) та Братолюбівським курганом (Kubyšev 1996).

Бердянський курган (ногайська назва — Мізарлі-Тюбе) розміщувався на південній околиці с. Нововасилівка, яке нині опинилося в межах м. Бердянськ. Пам'ятку досліджувала експедиція Інституту археології НАН України під керівництвом М.М. Чередниченка. Через складні геологічні умови роботи тривали рік і два тижні протягом 1977—1978 рр.

Під центром насипу було виявлено дві могили — центральну та південну, вкриті шаром каміння. У *Центральну могилу* було покладено головного небіжчика, а *Південна могила* слугувала для розміщення господарського реманенту та, можливо, залежної особи (Болтрик, Фіалко, Чередниченко 1994). З півночі та півдня могили було оточено двома валами дугоподібної форми, складеними з плиток дерену, між якими у широтному напрямку було залишено два проходи. Під час будівництва комплексу обома проходами пересувалися тяглові тварини, які піднімали з великої глибини шкіряні мішки з глиною. На завершальному етапі учасникам скорботної церемонії залишався тільки західний прохід, який було декоровано камінням та морською травою (камкою). *Східну могилу* було влаштовано у південно-східному секторі кургану, під зовнішнім схилом валу, одночасно із двома іншими могилами. На завершальному етапі будівництва насип було обкладено гранітним камінням у два-три шари до 5 м завширшки (понад 2 м по схилу).

Східна могила — це катакомба підбійного типу завглибшки 5,9 м, з поховальною камерою площею 14 м² (рис. 1), що призначалась для поховання залежних осіб — жінки похилого віку та підлітка 11—13 років. Допоміжний характер могили підкреслювали наявні в ній розібраний повіз, прикраси кінської збруї, комплекс керамічного та металевих посуду (Чередниченко, Фіалко 1988). Серед останнього відзначимо сліди бронзового казана (який забрали грабіжники) та бронзові лутерій і ойнохою.

Контекст знахідки та опис посудин. На підлозі камери Східної могили, біля її входу, було знайдено дві розчавлені посудини — ойнохою і таз, які, вірогідно, постраждали під час пограбування.

Ойнохою було знайдено у таких дрібних уламках, що відтворити її форму та розміри неможливо. Посудину виконано з бронзи у техніці литва та кування. Збереглися ручка, уламки вінець та стінок². Вінець мали вигляд трилисника. Ручка

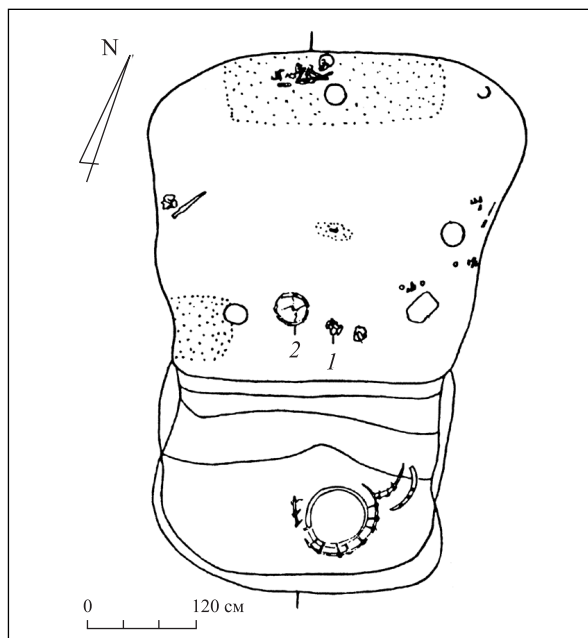


Рис. 1. План Східної могили Бердянського кургану: 1 — ойнохою, 2 — таз

масивна, майже прямокутна у перетині. Верхню її частину, що розширюється, плавно вигнуто та доповнено двома горизонтальними виступами-упорами (рис. 2, 1—2). Нижня частина, оформлена у вигляді метоп та тригліфів, закінчується атташем у формі листка плюща з невеликими завитками у верхній його частині (рис. 2, 3). Розміри ручки: довжина 11,2 см, максимальна ширина — 5,5 см, у перетині — 1,1—0,9 × 1,0 см; розміри атташа: висота 3,3 см, максимальна ширина — 3,5 см, товщина — 0,1 см.

Таз лежав догори дном, на якому було чітко видно ум'ятину від ступні — вірогідно, на нього, поспішаючи, наступив один із грабіжників. Посудина низька, широка, зі сплюсненим дном та широкими горизонтальними вінцями з краєм, що звисає назовні (рис. 3, 1—2), прикрашеним рельєфним орнаментом із поясу перлин та ов зі стрілками (рис. 3, 3). Таз виконано з бронзи у техніці литва та кування. Розміри таза: діаметр 37,5 см, висота — 5,5 см, товщина стінок — 0,15—0,3 см; вінця: ширина — 2,0 см, товщина — 0,4—1,0 см. Поруч було знайдено атташ його ручки у вигляді близької до трикутної форми відлітої пластинки, вигин якої повторював заокруглення стінки посудини. Зовнішню поверхню пластини вкривало рельєфне зображення двох баранячих голів, що стикнулися лобами, та двох пальмет між

² 58 уламків ойнохої зберігаються у наукових фондах Інституту археології НАН України, інв. № ПАЕ 1977-78/66.

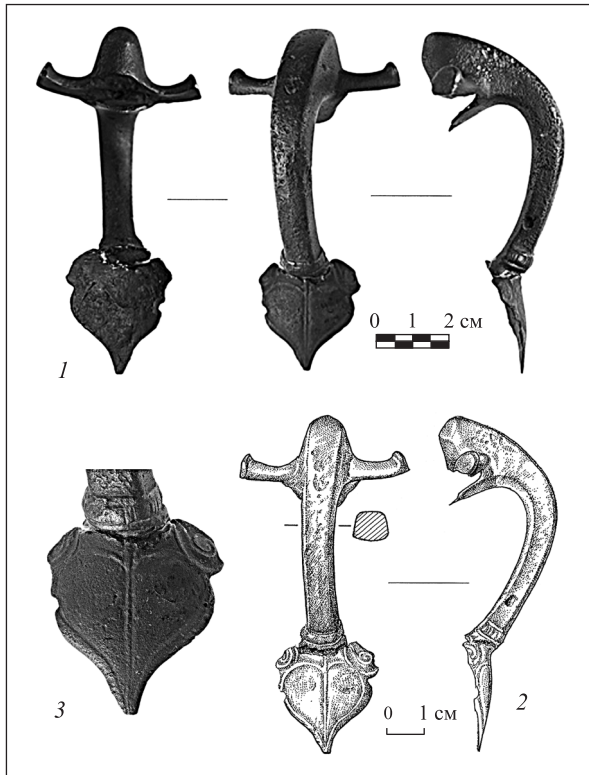


Рис. 2. Ручка бронзової ойнохої зі Східної могили Бердянського кургану: 1 — фото (В. Кесар); 2 — рисунок (І. Ковтун); 3 — атташ ручки

ними (рис. 4, 1–2, 4). У середній частині атташа з обох боків були круглі рельєфні виступи зі спіральними завитками. Верхню його частину оформлено у вигляді валика із заокругленими заглибленнями на торцях, що, вірогідно, слугував для вставки втраченої ручки³. Розміри атташа: висота 6,5 см, ширина — 5,5 см. На зворотній його стороні прокреслено мітку у вигляді літери Х (рис. 4, 3).

Атрибуція посудин. Ойнохої. Ручки, подібні до бердянської знахідки, проте, як правило, прикрашені у верхній частині жіночою голівкою та з нижнім атташем у формі голови Селена взагалі характерні для так званих ойнохої форми 2 (Weber 1983, S. 130–137). Певну подібність за формою ручки демонструє бронзова ойнохої (рис. 5, 1), що походить зі скарбу з кізікінами, знайденого у 1967 р. неподалік с. Орловка Одеської обл. Цю посудину було помилково визначено як аттичну другої чверті V ст. до н. е. (Кравченко 1969, с. 274 сл., рис. 1; Булатович 1970, с. 73, прим. 2; Штительман 1977, рис. 59–60; Greek and Cypriote ... 2001, No. 107; Cat. Kraków 2006, p. 204, No. 30). Най-

³ 125 фрагментів таза зберігаються у наукових фондах Інституту археології НАН України, інв. № ПАЕ 1977-78/64, 65.

імовірніше, ця посудина північногрецької, можливо, македонської роботи, першої половини (Weber 1983, S. 113, 347, Nr. II. E. 8) чи середини IV ст. до н. е. З. Арчібальд врахувала вісім знахідок подібних бронзових ойнохої із фракійських комплексів (Archibald 1998, p. 279, 333). Слід також згадати фрагментовану ойнохою з подібною ручкою, знайдену у черепичній гробниці в Даблагомі, датованій кінцем IV — початком III ст. до н. е. (Lordkipanidze 1974, p. 936, 940, fig. 29; Толордава 1976, с. 75, табл. 118; 1977, с. 50, № 10; Лордкипанидзе 1983, табл. 58, № 562; Lordkipanidze 1995, Taf. 75, 2; Bill 2003, S. 114, 162, № 28; Taf. 26, 1–3). Схожу ручку має й ойнохої з тулубом біконічної форми з Північної могили Гайманової Могили. Верхній торець згаданої ручки прикрашає скульптурна жіноча голівка; нижній атташ — скульптурна маска Селена, виконана у високому рельєфі (рис. 5, 2).

Неорнаментований верхній торець ручки, що нагадує оформлення бердянського екземпляра, має бронзова ойнохої з Таренту, тулуб якої прикрашено композицією з двох грифонів, що протистоять (рис. 5, 3). Її датовано кінцем V ст. до н. е. (Cat. Trieste 2002, p. 232, no. 55). До кола аналогій того самого часу слід залучити і бронзову ойнохої з Галаксії у Фокіді (Zimi, Sideris 2003, p. 46, pl. 18a).

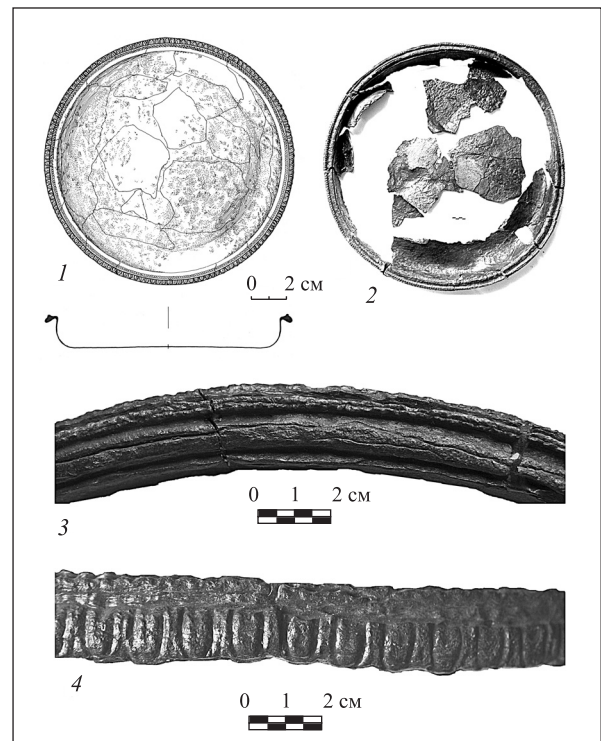


Рис. 3. Бронзовий таз зі Східної могили Бердянського кургану: 1 — рисунок (І. Ковтун); 2 — фото (В. Кесар); 3, 4 — вінця з рельєфним орнаментом (деталі)

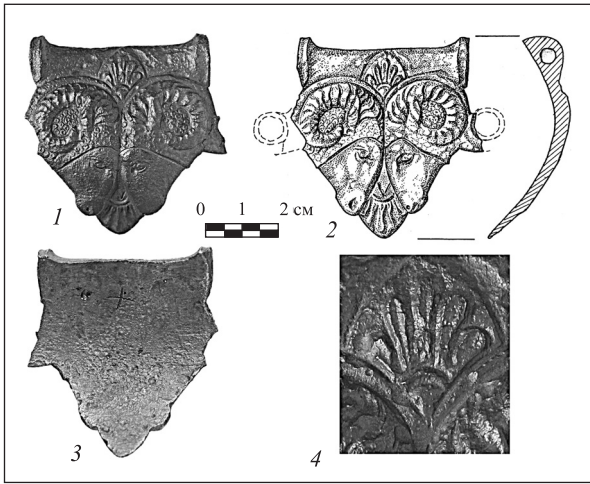


Рис. 4. Агташ ручки бронзового таза зі Східної могили Бердянського кургану: 1 — лицьовий бік (фото); 2 — лицьовий бік та перетин (рисунок); 3 — зворотний бік із хрестоподібною міткою; 4 — розетка

Проте найближчою аналогією є ручка бронзової ойнохої чи глека з агташем такої ж форми (рис. 5, 4), що походить із розкопок будинку А 10 в Олінфі (Robinson 1941, р. 206, № 661, pl. LV).

На особливу увагу заслуговує нижній агташ бердянської ручки, оформлений у вигляді листка плюща. Подібні агташі (на відміну від оформлених у вигляді ажурного листка) характерні для окремих бронзових гідрій типу Патрас, імовірно, виготовлених у майстернях Північного Пелопоннесу (Stibbe 1992, р. 46). Аналіз агташів (Пуклина, Трейстер 2006, с. 73) підтвердив наявні у літературі висновки, що агташі у вигляді суцільного листа плюща характерні для раннього варіанта гідрій, які, за Д. фон Ботмером, можна датувати ще в межах кінця V ст. до н. е. (Von Bothmer 1965, р. 605). Аналогічні за формою агташі з волютами по краях прикрашають бронзову ручку етрусського чи італійського стамноса з музею Карлсруе, датованого кінцем V — початком IV ст. до н. е. (Jurgeit 1999, S. 341, Nr. 555).

Волюти по краях агташа у його верхній частині є декоративним мотивом, що оздоблює подібні елементи посудин різних форм. Так, схожі волюти прикрашають нижні агташі у вигляді голівок вепра фрагментованої бронзової посудини з Шверинського кургану. Цю посудину датовано у досить широких межах з кінця VI до середини V ст. до н. е. (Treister, Zhuravlev in print). Подібними маленькими волютами орнаментовано верхню частину агташа із зображенням лев'ячої морди на ручках бронзової амфори № 1 з Піщаного (рис. 5, 5), що визначено як виріб іонійської майстерні кінця

VI ст. до н. е. (Ганіна 1970, с. 82, рис. 4—6; Fuchs 1978, S. 115, Taf. 22; Galanina, Grach 1986, figs. 102—103; Cat. Schleswig 1991, S. 313, Nr. 103h; Cat. San Antonio 1999, р. 199—201, no. 86). Порівняння нижнього агташа амфори із водозливами храму Зевса в Олімпії дало В. Фуку підстави датувати амфору не пізніше 460—450 рр. до н. е. (Fuchs 1978, S. 115). Аналогічні завитки є й у верхній частині агташа бронзової ручки посудини з колекції Фляйшман, утворені ажурною композицією з фігур двох аттичних сатирів, які стоять на пальметі. За стилістичними ознаками ручку датовано близько 500 р. до н. е. Вірогідно, вона походить з однієї з іонійських майстерень (Cat. Malibu 1994, р. 59—60, no. 19). Тут доцільно згадати й ручку ойно-

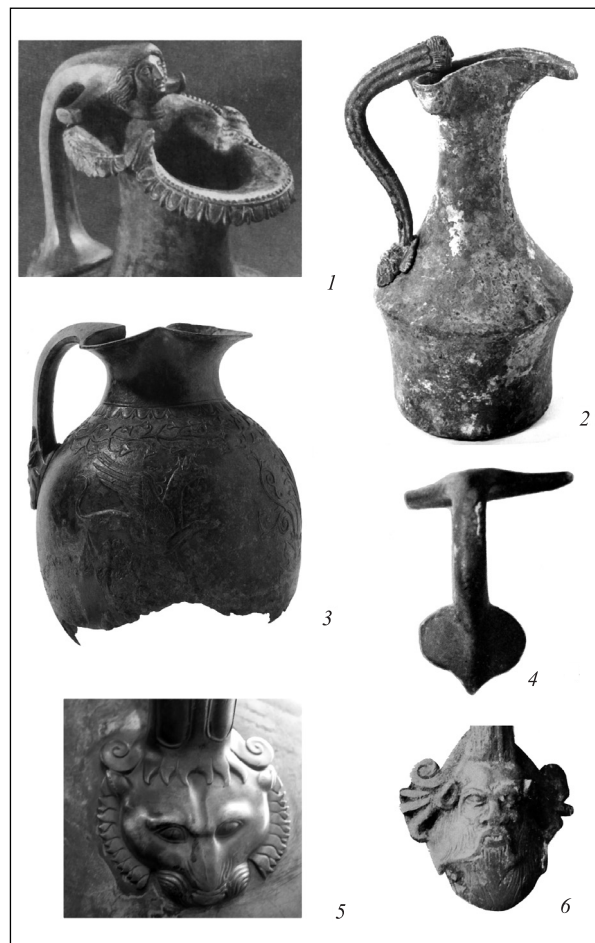


Рис. 5. Коло аналогій металевій ойнохої з Бердянського кургану: 1 — бронзова ойнохоія зі скарбу біля с. Орловка (деталь) — Одеський археологічний музей, інв. № 83167; 2 — бронзова ойнохоія з Гайманової Могили — Київ, МІКУ, інв. № АЗС-2789; 3 — бронзова ойнохоія з Тарента — Трієст, Музей історії та мистецтв, інв. № 4832; 4 — ручка бронзової ойнохої чи глека з Олінфа; 5 — агташ ручки бронзової амфори з Піщаного — Київ, МІКУ, інв. № Б41-429; 6 — агташ ручки бронзової ойнохої з некрополя Карфагена — Туніс, Музей Бардо

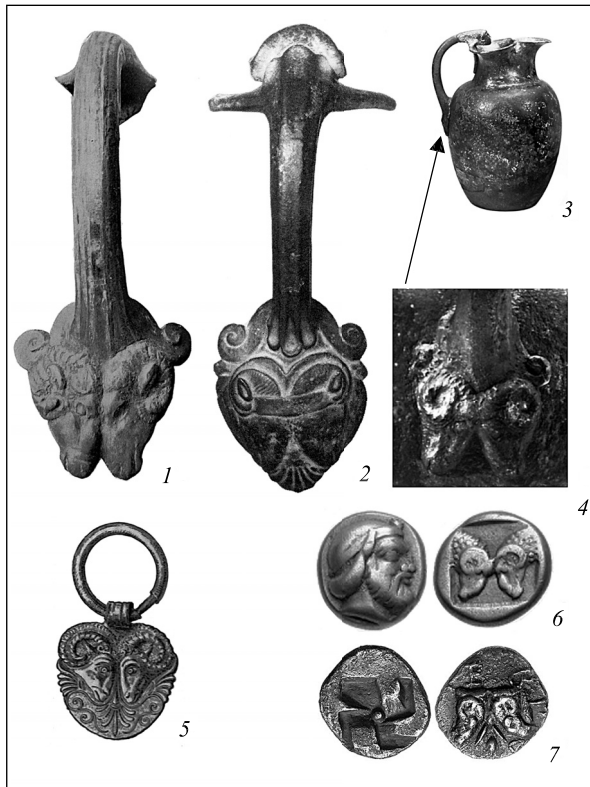


Рис. 6. Коло аналогій бронзовому тазу з Бердянського кургану: 1 — ручка бронзової ойнохої з некрополя Карфагена — Туніс, Музей Бардо; 2 — ручка бронзової ойнохої з Південної Італії чи Сицилії — Кассель, Античне зібрання, інв. № Вг.702; 3, 4 — бронзова ойнохоя, імовірно, з околиць Міласи в Малій Азії — Кассель, Колекція Пауля Дирікса; 5 — бронзовий атташ посудини з Додони — Відень, Художньо-історичний музей; 6 — електрова гекта 454—427 рр. до н. е. — Лесбос, Мітілена; 7 — срібний обол V ст. до н. е. — Троада, Кебрен

хої з Південної Італії, що зберігається у Касселі (рис. 6, 2). Верхню частину її атташа із зображенням двох баранячих голів доповнюють волюти (Hundt, Peters 1961, S. 103, Nr. 454, Taf. 56; Lullies 1963, S. 732; Höckmann 1972, S. 21—22, Nr. 25, Taf. 6; Weber 1983, S. 339, Nr. II. D. 1). Аналогічне оформлення волютами спостережено на нижніх атташах ручок у вигляді масок Селена бронзових ойнохої форми 2 типу II. С, за класифікацією Т. Вебера (Weber 1983, S. 133), які походять з Галаксії у Фокиді (Weber 1983, S. 320—321, II. С. 1), Дросії у Західній Македонії (Weber 1983, S. 325—326, II. С. 9), з некрополя Карфагена (рис. 5, 6) та датуються другою половиною V ст. до н. е. (Picard 1959, p. 52, figs. 19—20; Weber 1983, S. 326—329, II. С. 11, 13—14). Таким чином, декоративний елемент, що розглядається, є характерним для бронзового посуду V ст. до н. е. У дещо зміненому вигляді — більш стилізованому — він наявний в оформленні срібної ойнохої з гробниці II у

Вергіні, проте сам атташ у вигляді маски Селена було виготовлено окремо, а завитки утворюють верхню частину атташа, який безпосередньо спаяно з ручкою (Cat. Thessaloniki 1978, no. 110, pl. 23; Andronicos 1984, p. 152—153, fig. 115—116; Cat. Berlin 2002, S. 435—436, Nr. 296). При цьому ойнохоя з Вергіні, безумовно, могла певний час бути у використанні.

Отже, найвірогіднішим датуванням ручки бронзової ойнохої є кінець V — перша чверть IV ст. до н. е. Втім, знахідка з Олінфу (*terminus ante quem* — 348 р. до н. е.) дозволяє вважати, що подібні вироби були у вжитку до середини IV ст. до н. е.

Таз. Бронзовий таз із рухливою ручкою, що не збереглася, та атташем у формі пластинки, оздобленої зображенням двох баранячих голів, що стикнулися лобами, належить до класу посудин, відомих за знахідками зі скіфських курганів: Товста Могила (Мозолевський 1979, с. 65, № 123, рис. 48—49), Гайманова Могила (Бидзиля 1971, с. 42)⁴, меотських — Уляпські к. 1, 4 (Ксенофонтowa 1992, с. 163 сл.; 2001, с. 124, див. таз із к. 1: Кат. Москва 1987, № 107, рис. 42; Leskov 1990, S. 178, Nr. 57, Abb. 61—62; Кат. Москва 2002, № 617, Москва, ГМВ, инв. 569 М—IV. Таз із к. 4: Кат. Москва 1987, № 106, табл. XI; Cat. Mannheim 1989, Nr. 106, Taf. 11; Leskov 1990, S. 191, Nr. 226, Abb. 63—64; Cat. Speyer 1991, Nr. 106; Ксенофонтowa 1986, с. 172—174; Кат. Москва 2002, № 619; Leskov и др. 2005, с. 18, № 14, рис. 34, 14; табл. Москва, ГМВ, инв. 567 М—IV), фракійських — Могила-ланська Могила біля Враца (Раунов, Торбов 2000, р. 171, fig. 5)) курганів IV ст. до н. е. Всі згадані знахідки мають атташі у формі суцільної чи ажурної пальмети або ж у вигляді пластинки, прикрашеної зображенням пальмети. Так само прикрашено таз із пох. 15/1978 у Вані⁵, датований початком III ст. до н. е. завдяки статерам Олександра Македонського та Філіпа III, знайденим у ньому (Толордава 1986, с. 85, № 8, табл. 65, 1; 67, 1, 3; Bill 2003, S. 114, Taf. 183, 7).

Серед бронзових посудин лише таз із Курджипського кургану має рухомі ручки з атташами, прикрашеними міфологічними сценами у рельєфі. До речі, оформлення краю цього таза перлинами та овами, що чергуються зі стрілоподібними елементами (рис. 7, 9), демонструє найбільшу подібність із оформленням тазу з Бердянського кургану. Слід згадати, що

⁴ Не опублікований. Зберігається в Музеї історичних коштовностей України (Київ), інв. № АЗС—2787.

⁵ Тбілісі, Гос. Музей Грузії, інв. 07 — 1:78/1043.



Рис. 7. Знахідки металевих посудин зі скіфських пам'яток: 1 — ойнохоя з кургану між с. Лазурці та с. Пішальники; 2—3 — таз та ручка з атташем з Товстої Могили; 4—5 — таз та ручка з атташем з Гайманової Могили; 6 — таз із кургану 13 біля с. Велика Знам'янка; 7 — таз із Солохи; 8 — таз із кургану 1 біля с. Руська Тростянка; 8 — таз із Курджипського кургану

курджипський таз, на наш погляд, цілком обґрунтовано (за стилем рельєфних зображень) було віднесено до виробів майстерні Пропонтьської Фракії, що працювала близько 380 р. до н. е. (Маразов 1978, с. 147—149)⁷. По дві рухомі ручки мають також срібний із позолотою таз із Чоргомлика (Алексеев и др. 1991, с. 174, № 92) та лекана зі скарбу першої половини IV ст. до н. е. у Борово (Фракія). Атташі останньої підпрямокутної форми із заокругленням внизу прикрашено масками Селенів, виконаних у низькому рельєфі, а край посудини та кільцевий піддон облямовано овами (Cat. Montreal 1987, р. 206, no. 341; Cat. Saint Louis 1998, р. 225, no. 177; Cat. Bonn 2004, S. 197, Nr. 226e; Cat. Paris 2006, р. 78, no. 16).

Аналогічні профільні зображення баранячих голів із закрученими рогами, виконані у низькому рельєфі, відомі, починаючи з доби

пізньої архаїки. Так само прикрашено нащічники шоломів останньої третини VI ст. до н. е. Е. Кунце залучив до свого зібрання шість знахідок шоломів з такими нащічниками з Олімпії та три з Південної Італії (Kunze 1967, S. 160 ff., Taf. 88—95; Vorn, Hansen 1994, S. 61 ff., 143, Abb. 106). Аналогічні орнаментальні сюжети трапляються на нащічниках шоломів халкідського, коринфського та іллірійського типів. Зображення шоломів з саме такими нащічниками (Kunze 1967, S. 163 f.) відомі на амфорі вазописця Амасіса, що зберігається у Бостоні та датується у межах 530—515 рр. до н. е. (Von Bothmer 1985, р. 134—137, no. 25; Isler 1994, S. 111), а також на бронзовому прометопідії кінця VI ст. до н. е., що зберігається у Музеї Гетті (Vorn, Hansen 1994, S. 155, Abb. 108; Kull 1997, S. 282, 284, Abb. 40, 7).

Атташі у вигляді композицій із двох протеставлених голів тварин відомі на пізньоархаїчних бронзових посудинах, як-от на ручках гідрій із Південної Італії (Rolley 1982, р. 50—52, pl. XVI, nos. 70—72, 74—75), Олімпії

⁷ За Л.К. Галаніною — друга половина IV ст. до н. е., іонійський стиль (Галаніна 1969, с. 92—103; 1980, с. 34—35, 82—83, № 14, табл. VIII).

(Rolley 1982, p. 50, no. 1; 54; Gauer 1991, S. 261, Nu33, Taf. 91, 3) та Требениште (Rolley 1982, p. 50—52, pl. XVI, no. 73), прикрашених подвійними протомами коней. На атташах ручок гідрій із Франкавілла Маритіма (Rolley 1982, p. 54, pl. XVI, no. 75) та з колекції Фляйшман у Музеї Гетті (Cat. Malibu 1994, p. 116, no. 51) між голівками коней вміщено пальметку. Атташ ручки вже згадуваної бронзової ойнохой з Тарента прикрашають дві голови оленів (Puschi, Winter 1902, S. 114—116, Abb. 28—29). Близькі за формою атташі відомі на ручках бронзових етрусських посудин першої половини V ст. до н. е. (Adam 1984, p. 6, no. 7).

Мотив баранячих голів, що б'ються лобами, використовували для оформлення атташів ручок грецьких бронзових посудин. Прямої відповідності декору бердянської знахідки нам знайти не пощастило. Проте зображення голів баранів, що зіткнулися лобами, з пальметою між ними в долішній частині прикрашають нижні атташі ручок серії бронзових ойнохой, виділених Т. Вебер у тип II.D (Weber 1983, S. 137—139; 339—342). Відомо всього шість таких посудин, цілих чи ушкоджених. За стилістичними особливостями їх датовано другою половиною V ст. до н. е. Серед них дві ручки посудин (рис. 6, 1) було знайдено у Карфагені (Picard 1959, p. 53, 55, fig. 21; Hundt, Peters 1961, S. 103; Weber 1983, S. 339—340, Nr. II.D.2—3), одну посудину — у Галаксії на південний захід від Дельф (De Ridder 1894, p. 13, № 34; Weber 1983, S. 339—340, Nr. II.D.5), одна ручка (рис. 6, 2), імовірно, походить із Південної Італії, можливо, Сицилії (Hundt, Peters 1961, S. 103, Nr. 454, Taf. 56; Lullies 1963, S. 732; Höckmann 1972, S. 21—22, Nr. 25, Taf. 6; Weber 1983, S. 339, Nr. II.D.1), ще одна посудина (рис. 6, 3—4) — вірогідно, з околиць Міласи в Малій Азії (Gercke 1981, S. 79 ff., Nr. 40; Weber 1983, S. 342, Nr. II.D.6). З Додони походить бронзовий атташ посудини зі вставленою до нього ручкою-кільцем, також орнаментований голівками баранів із пальметою між ними (рис. 6, 5), датований кінцем V ст. до н. е. (Von Schneider 1892, S. 50, Nr. 72; Weber 1983, S. 138). Дві баранячі голови прикрашають і атташ етрусського кратера кінця IV ст. до н. е., проте тут вони розвернуті у протилежні боки, а пальмета між ними з додаткового елемента композиції стає основним (De Puma, 1986, 96—97, no. SB 16, fig. 33, pl. 45b).

На деяких атташах цієї групи посуду, аналогічно бердянському візерунку, пальметами заповнено проміжки між головами баранів (Weber

1983, S. 339—341, Nr. II.D.1. 3.4). Сюжетні паралелі бердянській знахідці траплялися не лише на атташах бронзових ойнохой. Зображення двох голівок баранів із пальметою між ними були поширеними на монетах Малої Азії (Weber 1983, S. 138, Anm. 3), зокрема, на електричних гектах Мітілени на о-ві Лесбос (рис. 6, б) третьої чверті V ст. до н. е. (Wroth 1894, p. 160, nos. 41—44, pl. XXXII, 12—14; Bodenstein 1981, Taf. 18, 4; Mu 37; Taf. 23, 1: 57 Vsb) та срібних оболах Кебрена в Троаді (рис. 6, 7) V ст. до н. е. (Wroth 1894, p. 43 pl. VIII, 13. 15). Цікаво, що традиція зображення голів тварин, що зіткнулися лобами (корів, биків, кабанів) на монетах Лесбоса бере початок ще у другій половині VI ст. до н. е. На монетах Кебрена в Троаді такі зображення відомі на срібних оболах V ст. до н. е. та бронзових монетах IV ст. до н. е. Відносно центру виробництва бронзових посудин із таким оздобленням Т. Вебер зазначав, що, незважаючи на знахідку однієї з посудин, вірогідно, у Міласі, яка нібито підтверджує нумізматичні паралелі, провінційний характер її виготовлення навряд чи дає підстави для далекоглядних висновків. Цікавим за цих обставин є факт відсутності знахідок таких посудин у Південній Італії, незважаючи на очевидні паралелі з орнаментальним мотивом. Отже питання про локалізацію центру виробництва цих артефактів поки залишається відкритим (Weber 1983, S. 138—139).

Привертає увагу прорізна на зворотній стороні атташа хрестоподібна мітка. Аналогічні літерні маркування добре відомі на зворотних поверхнях атташів грецьких бронзових посудин, що слугували допоміжними позначками під час збирання окремих елементів металевих посудин (Василев 1988, с. 101—103, рис. 83—84; Пукліна, Трейстер 2006, с. 68, 70, рис. 4, 4—5).

Наведені спостереження дають змогу датувати таз із Бердянського кургану в широких межах другої половини V ст. до н. е.

Знахідки з Бердянського кургану та античний металевий посуд у Скіфії. Знахідки бронзових ойнохой у скіфських похованнях досить рідкісні (рис. 8), при цьому всі вони належать до різних типів. Окрім Бердянського кургану, вони відомі у кургані між селами Пишальники та Лазурці (рис. 7, 1) (Фундуклей 1848, с. 18, табл. XI; Онайко 1966, с. 63, № 215, табл. XVII, 5; Ганіна 1970, с. 37, рис. 38; Штителъман 1971, с. 42—43, рис. 5—6; 1977, figs. 57—58); к. 9 біля с. Оситняжка (Хвойка 1904, с. 712; Онайко 1966, с. 63, № 214, табл. XVII, 4); кургані поблизу с. Петриківка (Фундуклей 1848, с. 13);



Рис. 8. Карта поширення знахідок бронзових ойнохой та тазів на пам'ятках скіфського часу: 1 — Курджипський курган; 2 — Карагодеуашх; 3 — Куль-Оба; 4 — Бердянський курган; 5 — Руська Тростянка, к. 1; 6 — Часті кургани, к. 1; 7 — Корніївна, к. 2; 8 — Гайманова Могила; 9 — Велика Знам'янка, к. 13; 10 — Солоха; 11 — Мала Лепетиха, к. 9; 12 — Золота Балка, к. 15; 13 — Розкопана Могила; 14 — Баби; 15 — Товста Могила; 16 — Чортмлик; 17 — Оситняжка, к. 9; 18 — Петриківка; 19 — Пішальники; 20 — Пішане

Гаймановій Могили (рис. 5, 2) (Трейстер 2006, с. 144, рис. 6); к. 9 (пох. 4) біля с. Мала Лепетиха (Евдокимов и др. 1992; Вітрик, Данилко 2002, с. 149, рис. 4); к. 13 (пох. 1) біля с. Велика Знам'янка (Отрошенко, Рассамакін 1984, с. 50). Слід наголосити, що двох однакових артефактів серед них немає. Всі згадані посудини походять із поховальних комплексів V — третьої чверті IV ст. до н. е.

Бронзові тази зі скіфських пам'яток (рис. 8) також різняться за формою, розмірами та оформленням. Їх було знайдено в таких курганах: Солоха (рис. 7, 7) (Rolle 1979, Taf. 19, 2; Манцевич 1987, № 76), Баби (Онайко 1966, с. 57, № 21, табл. XVII, 6), Розкопана Могила (Онайко 1966, с. 57, № 22), Товста (рис. 7, 2—3) (Мозолевський 1979, рис. 48—49) та Гайманова Могили (рис. 7, 4—5) (Бидзиля 1971, с. 42), Курджипський (рис. 7, 9) (Галанина 1980, табл. VIII), к. 1 біля с. Руська Тростянка (рис. 7, 8) (Либеров 1965, с. 95, табл. 28, 19; 97, табл. 29, 1; Пузикова, 1995, табл. 12; 2001, с. 144, рис. 3, 16), на сипі I групи Частих курганів (Либеров 1965, с. 97, табл. 29, 7—8; Пузикова 1995, табл. 13), к. 15 біля с. Золота Балка (Кубышев и др. 1983, с. 183), к. 13 неподалік с. В. Знам'янка (рис. 7, 6) (Отрошенко,

Рассамакін 1984, с. 50), к. 2 біля с. Корніївка (Ковалев, Полин 1991, с. 45, рис. 7, 3; с. 48, № 4). Усі кургани датовано у межах V—IV ст. до н. е. Тази були, вірогідно, також у Куль-Обі та Карагодеуашху. У Куль-Обі, за свідченням П. Дюбрюкса (Древности 1854, XVIII—XXI), вздовж стінки склепу було знайдено гладкий кубок разом із двома ритонами та кіліком, накритим покришкою, декорований позолоченим візерунком, знайдені у срібному з позолотою цебрі. Поруч із ними, на срібній тазі з двома ручками красивої форми, лежали три кулясті кубки з карбованим орнаментом (Ильинская, Тереножкин 1983, с. 212; пор.: Грач 1984, с. 100). На думку Н.Л. Грач, так звані цебер та тазя — це срібні чи бронзові із позолотою лутерії, що не збереглися (Грач 1984, с. 108, прим. 3). У Карагодеуашху було знайдено величезну мідну таріль із двома срібними ритонами, що лежали навхрест один на одному (Лаппо-Данилевский, Мальмберг 1894, с. 10).

Слід згадати, що у греків лутерії призначалися для миття, тоді як у Скіфії їх використовували під час бенкетів та ритуалів (Галанина 1980, с. 34). Отже, цілком слушним є зауваження А.П. Манцевич, що навряд чи можна називати

вати такі посудини зі скіфських поховальних пам'яток лутеріями. Доречніше в цьому випадку говорити про велику чашу чи таз, пов'язану з сервізом для вина (Манцевич 1987, с. 100). Добірка античних металевих посудин, знайдених у скіфських пам'ятках (Фиалко 1996, с. 188—190), підтвердила це припущення. Так, у бронзовому тазі з кургану Солоха знайдено ритон та ситечко; в к. 13 поблизу с. В. Знам'янка в тазі лежала ойнохоя; в к. 15 біля с. Золота Балка разом із тазом знайдено бронзову чашу та срібний кілік, у Курджипському кургані — бронзовий глечик, у Бердянському — ойнохоя та срібний кілік, у Чортомлику в срібному тазі — срібну амфору.

Принциповим для нас є питання, чи були ойнохоя і таз із Бердянського кургану частиною одного сервізу? Наскільки характерним є сполучення цих типів посудин у Скіфії та поза її межами?

Очевидно, що поєднання знахідок бронзових тазів та ойнохой у скіфських поховальних комплексах навряд чи можна розглядати як випадкове. Його зафіксовано, крім Східної могили Бердянського кургану, у к. 13 біля с. В. Знам'янка, де ойнохоя було поставлено у таз, і в господарчій ніші Північної могили Гайманової Могили. Однак, як уже зазначалося, знахідки бронзових тазів, як і ойнохой, відносно рідкісні. Водночас у певних випадках простежується зв'язок тазів із посудинами для пиття та узливання (кіліками та ритонами).

Спільні знахідки в похованнях IV ст. до н. е. бронзових тазів та ойнохой відомі також серед фракійських пам'яток. У гробниці 2 кургану Могиланська Могила біля Враца було покладено п'ять бронзових посудин, серед яких таз, ойнохоя, дві сітули та гідрію. Поховання датовано серединою IV ст. до н. е.

(Paunov, Torbov 2000, p. 163—172). З Александрового походять бронзові таз, ойнохоя та сітула (Filow 1934, S. 183—184, Abb. 205—207; S. 185, № 4—6). Проте загальним правилом це не було. Так, наприклад, серед багатого реманенту з Башової Могили було виявлено бронзовий таз (Filow 1934, S. 70—72, Nr. 10, Abb. 90), проте тут не було ойнохой. Знайдено їх і на гетських пам'ятках. Бронзову ойнохоя з біконічним тулубом виявлено у пох. С 10 М.70 гетського могильника Зимниця в Румунії разом із бронзовим тазом та клеймованою амфорою Гераклеї Понтійської близько 330—300 рр. до н. е. (Alexandrescu 1980, p. 49, 93, fig. 42, 2, p. 117, fig. 69, 3, 5). На Боспорі такі артефакти відомі в гробниці III кургану на Зеленській горі на Тамані. Серед численних срібних посудин тут було дві бронзові — таз (Шкорпил 1916, с. 32, рис. 25) та ойнохоя (Pharmakowsky 1913, Sp. 185—186, Abb. 19; Шкорпил 1916, с. 32, рис. 24; Treister 2003, p. 51—77, fig. 13). У Колхиді — Вані, пох. 15 (Толордава 1986, с. 85, № 8, табл. 65, 1; 67, 1, 3; Bill 2003, S. 114, Taf. 183, 7). Разом із тим, для македонських гробниць IV ст. до н. е. таке поєднання різних форм металевих посудин в одному комплексі навряд чи характерне. Набагато частіше трапляються спільні знахідки ойнохой із кратерами чи великими напівсферичними чашами. Вірогідно, таке поширення спільних знахідок бронзових ойнохой та тазів підтверджує припущення, що ці посудини були частинами сервізів, які були у вжитку представників найвищих соціальних верств різних етносів.

Отже, ми маємо підстави стверджувати, що до складу поховального майна Східної могили Бердянського кургану входили бронзові ойнохоя та таз, що належали до одного імпортного сервізу, датованого у широких межах другої половини V — початку IV ст. до н. е.

Алексеев А.Ю. Хронография Европейской Скифии. — СПб., 2003.

Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р. Чертомлык. Скифский царский курган IV в. до н. э. — К., 1991.

Бидзиля В.И. Отчет о работе Северо-Рогачикской экспедиции Института археологии АН УССР за 1969—1970 гг. Часть 1. Гайманова Могила // НА ІА НАНУ. — Спр. № 1969-70/37.

Болтрик Ю.В. Курганы IV в. до Р. Х. как отражение социального устройства Скифии // Новые страницы древней истории Южной Украины: Тез. междунар. конф. — Николаев, 1997. — С. 4—5.

Болтрик Ю.В., Фиалко Е.Е., Чередниченко Н.Н. Бердянский курган // РА. — 1994. — № 3. — С. 140—156.

Булатович С.А. Клад кизикинов из Орловки // ВДИ. — 1970. — № 3. — С. 73—86.

Василев В.П. Бронзови съдове от некропола при Требенише (Разкопки и проувания, XIX). — София, 1988.

Вітрик І.С., Данилко Н.М. Поховання знатної скіф'янки у «Великому кургані» М.І. Веселовського // Музейні читання: Матер. наук. конф. — К., 2002. — С. 138—149.

Галанина Л.К. Античный бронзовый таз из Курджипского кургана // АСГЭ. — 1969. — Вып. 11. — С. 92—103.

Галанина Л.К. Курджипский курган. — Л., 1980.

Ганіна О.Д. Античні бронзи з Пішаного. — К., 1970.

- Грач Н.Л. Круглодонные серебряные сосуды из кургана Куль-Оба (к вопросу о мастерских) // ТГЭ. — 1984. — Вып. 24. — С. 100—109.
- Древности Босфора Киммерийского. — СПб., 1854.
- Евдокимов Г.Л., Курпий Н.М., Рычков Н.А. Отчет Краснознаменной экспедиции об исследованиях курганов в зоне орошения земель Херсонской обл. в 1992 г. // НА ІА НАНУ. — Спр. № 1992/2.
- Ильинская В.А., Тереножкин А.И. Скифия VII—IV вв. до н. э. — К., 1983.
- Кат. Москва. Лесков А.М. (ред.). Шедевры древнего искусства Кубани. — М., 1987.
- Кат. Москва. Журавлев Д.В. (ред.). На краю ойкумены. Греки и варвары на северном берегу Понта Евксинского. — М., 2002.
- Ковалев Н.В., Полин С.В. Скифские курганы у с. Корнеевка Запорожской области // Курганы Степной Скифии. — К., 1991. — С. 33—53.
- Кравченко А.А. Клад кизикских статоров из Одесской области // СА. — 1969. — № 1. — С. 274—277.
- Ксенофонтова И.В. Бронзовая чаша из 4-го Уляпского кургана // Научные сообщения Государственного музея искусства народов Востока. — М., 1986. — Вып. 18. — С. 172—174.
- Ксенофонтова И.В. Античные художественные бронзы из Уляпских (Ульских) курганов // РА. — 1992. — № 4. — С. 163—169.
- Ксенофонтова И.В. Античные импорты Уляпских святилищ // Боспорский феномен. Колонизация региона. Формирование полисов. Образование государства. — СПб., 2001. — С. 119—124.
- Кубышев А.И., Дорофеев В.В., Шилов Ю.А. Отчет об исследованиях Херсонской экспедиции в 1982 г. // НА ІА НАНУ. — Спр. № 1982/4.
- Лаппо-Данилевский А., Мальберг В. Древности Южной России. Курган Карагодеуашх. — СПб., 1894.
- Лесков А.М. (ред.). Шедевры древнего искусства Кубани. — М., 1987.
- Лесков А.М., Беглова Е.А., Ксенофонтова И.В., Эрлих В.Р. Меоты Закубанья в середине VI — начале III века до н. э. Некрополи у аула Уляп. Погребальные комплексы. — М., 2005.
- Либеров П.Д. Памятники скифского времени на среднем Дону. — САИ. — 1965. — Вып. Д1-31.
- Лордкипанидзе О.Д. (ред.) Античный импорт в Вани. Археологические раскопки в Вани — Тбилиси, 1983. — Т. 7. — С. 89—91.
- Манцевич А.П. Курган Солоха. — Л., 1987.
- Маразов И. Ритоните в древна Тракия. — София, 1978.
- Мозолевський Б.М. Товста Могила. — К., 1979.
- Онайко Н.А. Античный импорт в Приднестровье и Побужье в VII—V вв. до н. э. — САИ. — 1966. — Вып. Д1-27.
- Отроченко В.В., Рассмакин Ю.Я. Скарби тринадцятого кургану // Наука і суспільство. — 1984. — Вип. 12. — С. 48—51.
- Пузикова А.И. Скифы Среднего Дона. — М., 1995.
- Пузикова А.И. Курганные могильники скифского времени Среднего Подонья (публикация комплексов). — М., 2001.
- Пукліна О.О., Трейстер М. Ю. Бронзова гідрія із збірки Національного музею історії України // Археологія. — 2006. — № 4. — С. 68—75.
- Толордава В.А. Богатое погребение из Даблагоми // Античный импорт в Вани. Археологические раскопки в Вани — Тбилиси, 1976. — Т. II. — С. 68—78.
- Толордава В.А. Погребение с черепичным перекрытием из Даблагоми // КСИА. — 1977. — Вып. 151. — С. 48—54.
- Толордава В.А. Итоги раскопок северо-восточного склона центральной террасы Ванского городища (1975—1979 гг.) // Археологические раскопки в Вани. — Тбилиси, 1986. — Т. 8. — С. 79—92.
- Трейстер М.Ю. Жаровня из Гаймановой Могилы (к вопросу о скифо-македонских контактах в третьей четверти IV в. до н. э.) // РА. — 2006. — № 4. — С. 142—145.
- Фиалко Е.Е. Наборы античной металлической посуды из скифских погребений // Мир Ольвии. Памятник исследователю и исследование памятника. К 90-летию профессора Л.М. Славина. — К., 1996. — С. 188—190.
- Фиалко Е.Е. Античные вещи-маркеры из скифских могил (по поводу одного из пассажей «Истории» Геродота) // Новые страницы древней истории Южной Украины: Тез. междунар. конф. — Николаев, 1997. — С. 15—16.
- Фиалко Е.Е. Аттический кратер как символ скифского номарха // *Kimmerowie. Scytowie. Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimierskiego.* — Kraków, 2004. — S. 149—160.
- Фундуклей И. Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии. — К., 1848.
- Хвойка В.В. Раскопки курганов при с. Оситняжке Чигиринского уезда Киевской губернии // АЛЛЮР. — 1904. — С. 7—12.

- Чердниченко Н.Н., Фиалко Е.Е.* Погребение жрицы из Бердянского кургана // СА. — 1988. — № 2. — С. 149—166.
- Чердниченко Н.Н., Фиалко Е.Е., Ковалев Н.В.* Раскопки большого скифского кургана в Приазовье // АО. — 1978. — С. 419—421.
- Шкорпил В.В.* Отчет о раскопках в Керчи, на Таманском полуострове и в Алуште в 1912 г. // ИАК. — 1916. — Вып. 60. — С. 7—35.
- Штительман Ф.М.* Античные сосуды, найденные в кургане скифского времени вблизи Киева // Культура и искусство античного мира — Л., 1971. — С. 39—44.
- Штительман Ф.М.* Античное искусство (Памятники мирового искусства в музеях Украины). — К., 1977.
- Adam A.-M.* Bibliothèque nationale. Bronzes étrusques et italiques. — Paris, 1984.
- Alexandrescu A.D.* La nécropole gète de Zimnicea // Dacia. — 1980. — Т. 24. — P. 19—126.
- Andronicos M.* Vergina: The Royal Tombs. — Athens, 1984.
- Archibald Z.H.* The Odrussian Kingdom of Thrace. Orpheus Unmasked. — Oxford, 1998.
- Bill A.* Studien zu den Gräbern des 6. bis 1. Jahrhunderts v. Chr. in Georgien unter besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu den Steppenvölkern (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bd. 96.). — Bonn, 2003.
- Bodenstedt F.* Die Elektronmünzen von Phokaia und Mytelene. — Tübingen, 1981.
- Born H., Hansen S.* Frühgriechische Bronzehelme (Sammlung Axel Guttman, Bd. 3). — Mainz, 1994.
- Cat.* Berlin. Zimmer F. (Hrsg.). Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit. — Mainz, 2002.
- Cat.* Bonn. Echt R. (Hrsg.), Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. — Bonn, 2004.
- Cat.* Kraków. Skarby znad Morza Czarnego. — Kraków, 2006.
- Cat.* Malibu. Harris J. (ed.). A Passion for Antiquities. Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischman. — Malibu, 1994.
- Cat.* Mannheim. Leskov A.M. (Hrsg.). Gold und Kunsthandwerk vom antiken Kuban. Sonderausstellung Mannheim. — Stuttgart, 1989.
- Cat.* Montreal. Gold of the Thracian Horsemen. Treasures from Bulgaria. — Montreal, 1987.
- Cat.* Paris. Fol V. (ed.). L'or des Thraces. Trésors de Bulgarie. Musée Jacquemart-André. — Paris, 2006.
- Cat.* Saint Louis. Marazov I. (ed.). Ancient Gold: The Wealth of the Thracians. Treasures from the Republic of Bulgaria. — New York, 1998.
- Cat.* San Antonio. Reeder E.D. (ed.). Scythian Gold. Treasures from Ancient Ukraine. — New York, 1999.
- Cat.* Schleswig. Rolle R., Müller-Wille M., Schietzel K. (Hrsg.). Gold der Steppe. Archäologie der Ukraine. — Schleswig, 1991.
- Cat.* Speyer. Leskov A.M. (Hrsg.). Grabschätze vom Kaukasus. Neue Ausgrabungen sowjetischer Archäologen in der Adygee und im nördlichen Ossetien. — Rom, 1991.
- Cat.* Thessaloniki. Treasures of Ancient Macedonia: Catalogue. — Thessaloniki, 1978.
- Cat.* Triest. Giurlia-Mair A., Rubinič M (eds.). Le arti di Efesto. Capolavori in metallo dalla Magna Grecia. — Trieste, 2002.
- De Puma R.D.* Etruscan Tomb Groups. Ancient Pottery and Bronzes in Chicago's Field Museum of Natural History. — Mainz, 1986.
- De Ridder A.* Catalogue des bronzes de la Société archéologique d'Athènes (Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 69). — Athènes, 1894.
- Filow B.* Die Grabhügelnekropole bei Duvanlj in Südbulgarien. — Sofia, 1934.
- Fuchs W.* Bronzegefäße in Kiev // Boreas. — 1978. — Bd. 1. — S. 113—115.
- Galanina L., Grach N.* Scythian Art. — Leningrad, 1986.
- Gauer W.* Die Bronzegefäße von Olympia (Olympische Forschungen, Bd. 20). — Berlin, 1991.
- Gercke P.* Funde aus der Antike. Katalog der Sammlung Paul Dierichs. — Kassel, 1981.
- Greek and Cypriote Antiquities in the Archaeological Museum of Odessa.* Karageorghis V., Vanchugov V. (eds.). — Nicosia 2001.
- Höckmann U.* Die Bronzen aus dem Fürstengrab von Castel San Mariano. Antikensammlung München. Katalog der Bronzen — München. 1972. — Bd. 1.
- Hundt A., Peters K.* Greifswalder Antiken. Gedächtnisgabe für Erich Pernice. — Berlin, 1961.
- Isler H.P.* Der Töpfer Amasis und der Amasis-Maler // Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts. — 1994. — Bd. 109. — S. 93—114.
- Jurgait F.* Die etruskischen und italischen Bronzen sowie Gegenstände aus Eisen, Blei und Leder im Badeischen Landesmuseum Karlsruhe (Terra Italia). — Pisa; Rome, 1999. — V. 5
- Kubyšev A.I.* Der Bratoljubovka—Kurgan. Die Grabanlage eines skythischen Nomarchen? // Hamburger Beiträge zur Archäologie. — 1991. — № 18. — S. 131—140.

- Kull B.* Tod und Apotheose. Ikonographie in Grab und Kunst der jüngeren Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von «Prunkgräbern» // Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. — 1997. — Jg. 78. — S. 197—466.
- Kunze E.* Helme // VIII. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia. — Berlin, 1967. — S. 111—183.
- Leskov A.M.* Grabschätze der Adygeen. — München, 1990.
- Lordkipanidze O.D.* La Géorgie et le monde grecque // Bulletin de correspondance hellénique. — 1974. — T. 98. — P. 897—948.
- Lordkipanidze O.D.* Vani — ein antikes religiöses Zentrum im Lande des goldenen Vlieses (Kolchis) // Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz. — 1995. — Bd. 42.2. — S. 353—401.
- Lullies R.* *Rec. ad. Hundt A., Peters K.* Greifswalder Antiken // Gnomon. — 1963. — Bd. 35. — S. 730—732.
- Paunov E.I., Torbov N.T.* The bronze vessels from tomb 2 in the Mogilanska Mogila tumulus at Vratsa (NW Bulgaria) // Mattusch C.C., Brauer A., Knudsen S.E. (eds.). From the Parts to the Whole 1. Acta of the 13th International Bronze Congress, held at Cambridge, Massachusetts, May, 28 — June 1, 1996. — Portsmouth, 2000. — P. 163—172.
- Pharmakowsky B.* Archäologische Funde im Jahre 1912. Rußland // Archäologischer Anzeiger, 1913. — Sp. 178—234.
- Picard C.-G.* Les oinochoés de bronze de Carthage // Revue Archéologique. — Fasc. 1, 1959. — P. 29—64.
- Puschi A., Winter F.* Silbernes Trinkhorn aus Tarent in Triest // Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien. — 1902. — Bd. 5. — S. 112—170.
- Robinson D.M.* Metal and Minor Miscellaneous Finds. — Baltimore, 1941.
- Rolle R.* Totenkult der Skythen. Teil I: Das Steppengebiet. — Berlin; New York, 1979.
- Rolley C.* Les vases de bronze de l'archaïsme récent en Grand Grèce. — Naples, 1982.
- Stibbe C.M.* Archaic bronze hydriai // Bulletin antieke Beschaving. — 1992. — Vol. 67. — P. 1—62.
- Treister M.Yu.* Metal Vessels from Zelenskaya Gora Barrow and Related Finds from Karagodeuashkh // Ancient West & East. — 2003. — V. 2.1. — P. 19—45.
- Treister M., Zhuravlev D.* Bronze Jug from the Shverin Barrow // Ancient Civilizations from Scythia to Siberia. — In print.
- Von. Bothmer D.* *Rec. ad. Diehl E.* Die Hydria // Gnomon. — 1965. — Bd. 37. — S. 599—608.
- Von. Bothmer D.* The Amasis Painter and his World. Vase-Painting in Sixth-Century B.C. Athens. — Malibu; New York; London, 1985.
- Von Schneider R.* Neuere Erwerbungen der Antikensammlung des Österreichischen Kaiserhauses in Wien. 1880—1891. II. Bronzen // Archäologischer Anzeiger, — 1892. — Sp. 49—56.
- Weber T.* Bronzekannen. Studien zu ausgewählten archaischen und klassischen Oinochoenformen aus Metall in Griechenland und Etrurien (Archäologische Studien, Bd. 5). — Frankfurt am Main; Bern, 1983.
- Wroth W.* Catalogue of the Greek Coins of Troas, Aeolis, and Lesbos. The British Museum. — London, 1894.
- Zimi E., Sideris A.* Χάλκινα σκεύη το Γαλαξειδί: πρώτη προσέγγιση // Themelis / Το Γαλαξειδί: απο την αρχαιότητα εως σημερα. Πρώτου Ειστημονικού Συνεδρίου Γαλαξειδί, 29—30 Σεπτεμβρίου 2000. — Athens, 2003. — P. 35—60.

Одержано 04.12.2008

*Ю.В. Болтрик,
М.Ю. Трейстер, Е.Е. Фиалко*

ИМПОРТНАЯ БРОНЗОВАЯ ПОСУДА ИЗ ВОСТОЧНОЙ МОГИЛЫ БЕРДЯНСКОГО КУРГАНА

Статья посвящена анализу импортной бронзовой посуды, найденной в Восточной могиле Бердянского кургана — погребального памятника одного из скифских номархов Северного Приазовья. Широкий круг приведенных аналогий из скифских и инокультурных памятников позволяет предположить, что первоначально ойнохоя и таз из Бердянского кургана принадлежали одному сервису импортной металлической посуды. Подобные сервисы использовали представители наивысшего социального уровня различных этносов скифского времени. Находки из Бердянского кургана датированы в пределах V — начала IV вв. до н. э.

IMPORTED BRONZE VESSELS
FROM THE EASTERN GRAVE OF BERDYANSK MOUND

The article is devoted to the analysis of the imported bronze vessels found in the Eastern grave of Berdyansk Mound, the burial monument of one of the Scythian nomarchs of the north coast of the Azov Sea. A wide circle of presented analogies from Scythian and other cultures' monuments allows the authors to assume that primarily the oinochoe and the basin from Berdyansk Mound belonged to the same set of imported metal vessels. Similar sets were used by representatives of the highest social level of various ethnoses of the Scythian time. The finds from Berdyansk Mound are dated within the limits from the 5th to the beginning of the 4th c. BC.

Л.І. Бабенко

**СКІФСЬКЕ ПОХОВАННЯ V ст. до н.е.
ПОБЛИЗУ с.м.т. КОРОТИЧ НА ХАРКІВЩИНІ**

Опубліковано матеріали поховального комплексу V ст. до н. е. біля с.м.т. Коротич на Харківщині.

У 1982 р. експедицією Харківського історично-го музею під керівництвом В.Г. Бородуліна було розкопано курган, що входив до складу курганної групи з 6 насипів заввишки 0,3—2,5 м, розташованої за 0,5 км на південний схід від с.м.т. Коротич Харківського р-ну Харківської обл., праворуч траси Харків—Київ¹.

Насип кургану розорювався. На початок розкопок висота насипу становила 0,65 м, діаметр за лінією північ—південь — 26 м, захід—схід — 22 м (рис. 1, 1)². На рівні стародавнього горизонту, за 8 м на південь від умовного центру, виявлено рештки тризни у вигляді кісток черепа, зубів і ніг коня та двох фрагментів амфори. На відстані 5,9 м на південний схід від центру, на глибині 0,8 м від вершини кургану, знайдено дві посудини зрубної культури — горщик та банку (рис. 2, 1, 2), неподалік — ще кілька фрагментів кераміки того само часу, орнаментованих відбитками зубчастого штампу³. Жодних остеологіч-

них решток поблизу горщиків не зафіксовано, тому питання про характер комплексу бронзової доби, а також його можливий зв'язок із курганним насипом, залишається відкритим.

Єдине поховання розміщувалося в центральній частині кургану. Могильна яма мала прямокутну форму (3,7 × 3,45 м) і була орієнтована за лінією північ/північ/схід—південь/південь/захід (азимут 13—15°). Глибина могили від рівня стародавнього горизонту — 3,45 м. Могила оточував глиняний викид діаметром до 12 м при висоті 0,45—0,5 м. На поверхні глиняного викиду місцями зафіксовано залишки зітлілої деревини завтовшки 5—7 см. Зітліле дерево лежало також навколо могили під викидом на рівні давнього горизонту, займаючи ділянку 10 × 12 м.

Поховання пограбоване. Грабіжницький лаз повністю перекривав могильну яму зверху та мав вигляд вертикальної воронки, що поволі спускалася до могили з центральної частини насипу. В грабіжницькому лазі на глибині 2,25 м від давнього горизонту знайдено монету «денгу» за 1731 р., що дає змогу визначити можливий час пограбування в межах середини XVIII ст.

На дні могили зафіксовано рештки дерев'яної гробниці у вигляді 7 стовпових ямок: 4 — по кутках могили та 3 — посередині бокових стінок (за винятком південної). Діаметр ямок — 0,25—0,35 м, глибина — 0,45—0,95 м від дна могили.

¹ Висловлюємо вдячність В.Г. Бородуліну за дозвіл опублікувати матеріали розкопок.

² Частина спостережень, відбитих у польовому щоденнику та тексті наукового звіту, на графічних планах кургану та поховання не зафіксовано. Подані кресленики кургану та поховання повністю відповідають оригіналу.

³ Фрагменти кераміки у фондах Харківського історичного музею відсутні.